

XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA RUSYA'DA TARİH ve TARİHÇİLİK ANLAYIŞI

Dr. Nahide ŞİMŞİR*

Öz

Rusya'nın dünya devleti olması, Rusya'daki tarih çalışmaları ile paralel şekilde gelişmiştir. Başlangıçta Rusya'ya Alman tarihçilerin davet edilmesi ile İlimler Akademisi'nde kurulan Tarih bölümü, kısa bir süre sonra meyvelerini vermeye başlamıştır. Rusların kökenleri ile ilgili olarak, yabancı tarihçilerin ortaya atmış oldukları Vareg (Norman) teorisi, Rus tarihçilerce kabul görmemiş ve çürütülmüştür.

Anahtar kelimeler: Rusya, Tarihçilik, Vareg, Alman tarihçiler, İlimler Akademisi

The Comprehension of History and Historiography in Russia in the first half of the XVIIIth Century

Abstract

Russia's transformation into a world power went parallel with the history researches in Russia. The History Department at the Academy of Sciences which was founded with the invitation of German historians to Russia began to production in a short time. The Varangian (Norman) theory about descent of Russians suggested by the foreign historians was not accepted and exploded by the Russian historians.

Keywords: Russia, Historiography, Varangian, German historians, the Academy of Sciences.

I. Petro (1696 -1725) devri Rusya'nın dünya devleti haline gelişini simgelediği için son derece önemli bir yere sahip olmuştur. Bu sayede Rusya, Asya Devleti olmaktan kurtulmuş ve Avrupa Devleti olmuştur. (Şimşir 2010: 59-79).

I. Petro devrinde Rus Devleti ordu, donanma, devlet teşkilâtı v.b. alanlarda kendini yenilediği gibi, Rusların büyük önem verdiği tarih alanın da da büyük aşamalar kaydetmiştir. Bir milletin kendi tarihini en doğru şekilde öğrenmesi, bunun içinde kendi birimlerini ve bilim adamlarını yetiştirmesi, her şart altında

---

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
nsimsir@balikesir.edu.tr

vatandaşına tarih sevgisi ve vatan sevgisini aşlaması, o milletin ve devletin yükselmesine hizmet edeceği felsefesi Rusların temel hareket noktası olmuş, gerek Çarlık gerekse Sovyet döneminde bu düşünce değişmeden korunmuş ve geliştirilmiştir(Şimşir 2010:11-15).

I. Petro devrinde Rus tarihi yeniden ele alınmış, önce eğitim bölümüne, 1725'ten itibaren de Petersburg İlimler Akademisi'ne yabancı tarihçiler davet edilmiş ve Rus tarihçiler yetiştirilmesi sağlanarak şekillendirilmiştir.

XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Rus tarih ilmi yabancı tarih problemleri ile tanışmıştır. Rus ilimler akademisinin kuruluş döneminde, henüz Rusya'nın yetişmiş kendi ilim adamları bulunmadığı için, Alman bilim adamları davet edilmiştir. XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Rus tarihine damgasını vuran Alman tarihçileri G.Z.Bayer (1697 -1738) ve G.F.Miller(1705 -1783) 'dir.

Rus tarih biliminin temellerini atan bu Alman tarihçiler, kendilerinden sonra Rusya'da İlimler Akademisi çatısı altında veyahut da yurt dışında yetişen Rus bilim adamlarının bir kısmı tarafından olumlu değerlendirilirken, bir kısmı tarafından da kıyasıya eleştirilmişlerdir. Hatta bir kuşak Rus tarihçisi bunların isimlerini ağızlarına almak bile istememişlerdir. (Алпатов,1985: 9)

Alman bilim adamları Rusya'da, Rusların Varyaglardan çıktığı tezini ortaya atmışlar ve kanıtlamaya çalışmışlardır. Varyaglar, Kiyev Rusya'sı zamanında Rusların parçalanmış siyasî yapısı sebebiyle, Rusları yönetmek üzere davet edilmişlerdir. Ancak Varyag(Norman) tezi karşısında. Ruslar ile Bizanslılar arasında ilgi kurularak, Varyag tez ve motifleri unutturulmaya çalışılmıştır.

1453 yılında Osmanlıların İstanbul'u alması ve 1480 yılında Rusların Moğol Tatar boyunduruğu altına girmesi üzerine, dünya kamuoyunda İstanbul'un yerini Moskova'nın alması gerektiği düşüncesi ve bunu destekleyen tarih teorileri üretilmiştir. İşte Moskova'nın üçüncü Roma olarak nitelenmesi bu devirde olmuştur. Esasen Moskova'ya böyle dinî bir misyon yüklenmesinin altında bölgedeki nüfusun özellikle Türk kökenli halkların varlığı, Hıristiyanlığı çağrıştıran motiflerin bölgede bulunması, kontrol altındaki bir Moskova ile bu toplulukların Hıristiyanlığın Katoliklikten daha yumuşak bir mezhep altında toplanıp, asimile edileceği düşüncesinden çıkmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. (Аджи, 2006: 48 - 104; Рыбаков, 1984: 38)

Rusların tarih sahnesine çıkışları hakkında Bizans tezinin karşısında, Rusların Roma imparatoru August Sezar'ın soyundan geldiği teorisi ortaya atılmış, Rus Çarı İvan Grozni kendisini August'un evlâdı olarak saymıştır. (Алпатов,1985: 10)

Rusların menşei hakkında Petro döneminde çok dağılmış olan tarih görüşü, İlimler Akademisi'nin kuruluşu ile toparlanmaya çalışılmıştır. İlimler Akademisinin ilk yirmi yılında yabancı ilim adamlarına görev verilmesi ve onların "Varyag" teorisini yeniden gündeme getirmeler ile, Rusya'da, Batı Avrupa tarih anlayışını Rusya'dan tamamen uzaklaştırmayı ön gören tarih anlayışı ortaya çıkmıştır.

Aslında İlimler Akademisinin ilk yıllarında görev alan yabancı bilim adamlarının bir kısmı Rusya'yı kendi vatanları gibi görmüşler ve Rusya'yı Batı Avrupa'da savunmuşlardır. Ancak bu Akademinin kendi Rus kadrolarını

yetiştirmesine ve Rus menşeli güçlü bir tarih anlayışının ortaya çıkmasına engel olmamıştır.

İlimler Akademisinin ilk on yılı Rusya için yabancı beden sayılmıştır. Yabancıların Rus tarihine hükmettiği ve Rusya'nın kendi yetiştirdiği V.N.Tatişev(1685-1750)'in mevcut Rus tarih anlayışına karşı çıkması ve mücadelesi yıllar sonra II.Katari (1762 - 1796)'na döneminde tarihçi Nikita Papin tarafından, "Akademinin ilk yirmi yılında Rus tarihine hükmedenlerin hiç kimseye faydası olmadığı, netice itibarıyla onların büyük paralar ödenerek dışarıdan getirilmiş insanlar olduğu, onların kendilerine kim para verirse ona göre yazacaklarını söyleyip, Rusların tarihini, kendilerinin yazması gerektiğinin" altını çizmiştir. (Алпатов,1985: 10)

I.Petro devrindeki İsveç savaşı ve Poltava zaferi Rusya'nın dünyada adını duyurmasına dolayısıyla Avrupa devleti haline gelmesine sebep olmuştur. Bu zafer Rus millî duygularını coşturmuş ve Poltava Zaferi'nin ve Bironovşin tarih görüşünün çağdaşı Feofan Prokopoviç, Kuzey savaşını eski Roma'yı dünya devleti haline getiren ikinci Puniçesk savaşı ile kıyaslamıştır. Böylece Poltava savaşı dünya tarihindeki büyük mücadeleler ile bir sayılmış ve I. Petro, Aleksandr Mekodonskiy ve Jul Sezar ile kıyaslamış ve Poltava Savaşı'nın Rusları dünyada söz sahibi haline getiren bir savaş safında değerlendirilmiştir.

Rusya'nın Avrupa ülkeleri ile eşit sayılması batıda şaşkınlık ve düşmanlık yaratmış ve bir takım antipatileri de beraberinde getirmiştir. Böylece XVIII. Yüzyılın ilk ve hatta ikinci yarısı Alman bilim adamları ve Rus bilim adamlarının tezlerinin çarpışması ile geçmiştir.

Almanya'dan Rusya'ya ilk gelen bilim adamı Gotlib Zigfrid Bayer (1694 - 1738) olmuştur. Bayer, olgun bir bilim adamı idi. Almanya'da doğu dillerini öğrenmiş ve doğu halkları üzerine çalışmıştır. Diğer ilgi duyduğu alanlar arasında Antik tarih ve Prusya tarihi geliyordu. Rus İlimler Akademisine 1726 yılı başında gelmiş ve ilk çalışmaları Ruslardan çok kendi ilgi alanları olmuştur. Hatta Skif tarihine özel bir önem vermiş, Rusların tarih sahnesine çıkışlarını Skifler ile ilişkilendirmiştir. (Алпатов,1985: 16) Ancak onun "Varyaglar" hakkında yazdıkları Normanistlerin safında yer almasına sebep olmuştur. Netice olarak Normanizm, anti Rus hareketi olarak doğmuş, onun yaratıcısı Bayer olmuştur. Bayer'in ülkesine dönerken, yolda vefat etmesinden sonra, Normanizm ve Anti-normanizm taraftarları arasında şiddetli mücadeleler başlamıştır. Bilhassa Miller ile Lomonosof ve Şletzer arasında şiddetli fikir çatışmaları yaşanmıştır.

Gerard Fridrih Miller (1705 -1783) adlı Alman tarihçi, Rusya'da Feodor İvanoviç diye isimlendirilmiştir. 1748'de Rus vatandaşı olmuş iki oğlu da Rus ordusunda görev yapmıştır. O, Petersburg'ta İlimler Akademi'si açıldığında davet edilmiştir. Akademide çeşitli görevlerde çalışmış, Rusların Varyaglardan çıktıkları ile ilgili yazdıkları sebebiyle, İlimler Akademisi'nde büyük tartışmalara konu olmuştur. Bu vesile ile Rusların İskandinav mı yoksa Fin çıkışlı mı oldukları detaylı olarak tartışılmıştır. Miller Rusya'yı 1613'e kadar yöneten Rurik hanedanının kurucusu olan Rurik'in, yönetici değil, askeri vazife ile davet edilmiş olduğunu, ancak daha sonra güç kullanarak idareyi ele almış olduğu tezini ortaya

atmıştır. Lomonosof ile karşı karşıya gelen bilim adamı, tarih ve coğrafyaya da ilgi duymuştur. Sibirya gezisi ve Sibirya ile ilgili yazdıkları halen değerini korumaktadır. Yedisu bölgesindeki dil ve folklor malzemesini de derleyip, yayınlamıştır. Kamçatka, Hazar ve Sibirya'nın haritalarını çizmiş olması da oldukça kıymetlidir. Lomonosof ile beraber, Rus belgelerini Almanya'ya götürmüş olan Alman bilim adamı Şiletzer (1735 -1809)'e de karşı çıkmış olması ile ünlüdür. (Алпатов,1985: 19 -27)

Mihail Vasiliç Lomonosov (1711 -1765) Kimya profesörü olup, tarihi milletlerin hayatını özetleyip, geleceğe dair ona ümit verecek bir unsur olarak değerlendirmiştir. Rusların Norman çıkışlı olduklarını kabul etmemiş, mesaisini yeni girdiği bu bilim dalını tanımaya ve literatürüne hakim olmaya ayırmıştır. Neticede Rusların Norman çıkışlı olmadığını, Slav asıllı olduğunu, Rus tarihini Rurik'ten önce başlatarak, doğu ve güney-doğu Avrupa ile ilgili bütün kaynakları tarayarak, Slav kaynaklı yer isimlerinin üzerinde araştırmalar yaparak, Alman tarihçilerin tezlerini çürütmüştür. (Алпатов,1985: 61 -71)

M.V. Lomonosov'un fikirlerinden hareket eden N.M. Karamzin, Rusya Devleti'nin Tarihi isimli kitabında geniş yer vermiştir. (Шмидт, 1989:191) Kara Mirza soyundan gelen, Simbirsk doğumlu ve Türk kökenli olan Karamzin eserini 1818'de çıkarmaya başlamış, 1826'da XII cilt olarak tamamlanmıştır. Rus devletinin kuruluşundan 1612'ye kadar gelen eserde Rus monarşisi övülmüştür. Eser kaynak zenginliği ve uslûbu sebebiyle çok beğenilmiştir. Avrupa'da monarşilerin modalarının geçmeye başladığı bir devirde yazılan eser, çağdaşlarının bir kısmından da eleştiri almıştır (Şimşir 2010:14).

Netice olarak XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Rusya'da yabancı tarihçiler tarafından kurulan tarih okulu, yapılan araştırmalar ile güçlenmiş ve İlimler Akademisi çatısı altında Rus tarih anlayışının temelleri atılmıştır. Böylece XVIII. Yüzyılın ilk yarısında başlayan tarih ile ilgili çalışmalarda, İlimler Akademisi mühim bir yer oynamış, zamanla bu çalışmalar olgunlaştığı gibi, diğer milletlerin tarihleri ile ilgili verimli çalışmalar da burada yapılmıştır.

Kaynaklar

Аджи, Мурад, 2006, **Азиатская Европа**, Москва: Издательство.

Алпатов, М.А., 1985, **Русская Историческая Мысль И Западная Европа (XVIII- первая половина XIXв)**, Москва: Академи наук СССР.

Шмидт, С.О.. 1989, "История Государства Российского Н.М.Карамзин в контексте мировой культуры", **Всемирная История и Восток** Москва: Академи наук СССР,s. 187 - 202.

Şimşir, Nahide, **RUS DEVLETİ TARİHİ, İstanbul, 2010.**

Рыбаков, Б.А., 1984, **Мир и Истории**, Москва: Молодая Гвардия.